

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ ДЖЕРЕЛ БАНКІВСЬКОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Дослідження проблеми джерел банківського права має не лише теоретичне, але і практичне значення. Перш за все, необхідність детального вивчення джерел банківського права пов'язана з реалізацією принципів банківського права, суворого ієрархією нормативно-правових актів, що містять норми банківського права під верховенством Конституції України, місцем банківського права у системі права в цілому, і, нарешті, існуванням банківського права як самостійної галузі права. Від вирішення цих питань залежить і визначення кола джерел, які мають бути досліджені. При цьому однією з причин недостатньої теоретичної розробленості даної проблеми є, по-перше, багатозначність і неточність поняття “джерело права”, а по-друге, недослідженість і спірність визнання банківського права як галузі права. Ми здійснимо теоретичне дослідження системи джерел банківського права на основі наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених.

Аналіз досліджень і публікацій. В роботі Г.А. Тосуняна, присвяченій проблемі банківського права, джерела банківського права визначені в такий спосіб: джерела банківського права являють собою систему його зовнішніх форм, в яких містяться норми права, регулюючі відносини, що виникають в процесі функціонування і розвитку банківської системи [5, с. 127]. В.Л. Кротюк визначає джерела права як спосіб вираження норм права, прийнятих компетентними на те органами держави при активній участі Національного банку і умов, що призначені для регулювання відносин між НБУ та комерційними банками, а також відносин між комерційними банками та їх клієнтами в процесі банківської діяльності [3, с. 20]. Тобто в останньому визначенні вони характеризуються через спосіб, за допомогою якого тому або іншому правилу поведінки надається обов'язкова сила. Очевидно, що і два наведених визначення джерела банківського права виходять із нормативістської концепції. Вони не враховують процес реалізації норм права, завдяки якому вони виявляються регулятором суспільних відносин. Здається, таке обмеження не зовсім виправдане.

О.О. Качан визначає джерела банківського права як правові акти законодавчих та виконавчих органів державної влади та управління, в яких містяться норми банківського права [2, с. 12]. Але автор дещо відступає від своєї позиції і приєднується до позиції, висловленої О.М. Олійник, яка вважає, що під джерелом банківського права слід розуміти регулятивний вплив джерел, тобто їх здатність визначати конкретну правову поведінку банків та клієнтів, необхідність використовувати це широке, хоча і нетрадиційне для юриста, розуміння джерел права, включаючи до них всі існуючі регулятори, що мають зовнішню форму вираження. На її думку, нормативним підтвердженням необхідності використання такого розуміння джерел банківського права можна вважати відсилки до банківських правил, банківських звичаїв, банківської практики, що зустрічаються в багатьох законодавчих актах. Відповідно до цього підходу в число джерел банківського права, крім традиційних нормативних актів, слід включити і банківське правове мислення, яке засноване на економіко-фінансових потребах банківської діяльності. Автор вважає, що практика застосування чи незастосування тих чи інших правових норм в основному залежить від правового мислення. Два наступні визначення джерела банківського права хоча і виходять із нормативістської концепції, але вони враховують процес реалізації норм права, завдяки якому вони виявляються регулятором суспільних відносин [4, с. 50].

На наш погляд, повна характеристика джерела права, утім як і самого права, можлива лише при їхньому розгляді як на стадії створення, так і в процесі реалізації. Тим більше, сказане належить до джерел банківського права, що мають свої особливості, свої відмінні риси.

До числа особливостей діючої системи джерел банківського права, на думку О.М. Олійник, належать:

1. Наявність у ній не тільки законів, але й підзаконних актів банківського законодавства.
2. Входження в цю систему ратифікованих Україною міжнародно-правових актів з банківської діяльності і деяких нормативних актів банківського законодавства Союзу РСР.
3. Наявність у системі джерел актів спеціалізованого відомства – Національного банку України.
4. Участь клієнтів через ради народних депутатів і ради банків, Асоціацію українських банків у створенні нормативних актів банківського законодавства.
5. Єдність і диференціація банківського законодавства.

Особливо варто відмітити, що відповідно до чинного законодавства у регулюванні банківських відносин може брати участь досить велика кількість суб'єктів. Дійсно, у цьому процесі беруть участь Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, Національний банк України, міністерства і відомства, Конституційний і Верховний суди України. Крім цього, в процес можуть бути включені асоціації та об'єднання банкірів. На територіальному рівні в регулюванні відносин у сфері дії банківського права можуть брати участь органи місцевої виконавчої влади. Нарешті, комерційний банк, клієнти, їх представники у виборних органах комерційних банків покликані брати участь у регулюванні банківських відносин і на локальному рівні. При цьому варто враховувати, що всі суб'єкти, які здійснюють регламентацію в розглянутій сфері, мають свої, часом протилежні інтереси.

Певна специфіка джерел банківського права обумовлена, в першу чергу, особливостями предмета правового регулювання. Не заперечуючи в цілому позиції О.М. Олійник, можна дещо уточнити зазначені особливості.

По-перше, зважаючи на те, що первинними по відношенню до банківського права є цивільне та адміністративне право, до особливостей джерел банківського права можна віднести те, що ними можуть одночасно виступати і джерела відповідно цивільного та адміністративного права.

По-друге, слід звернути увагу на той факт, що нормативно-правовим актам, що входять до системи джерел банківського права, має бути притаманна певна специфіка ієрархії, оскільки серед суб'єктів, наділених правом здійснювати правове регулювання у відповідній сфері, є Національний банк України – державний орган з особливим статусом.

І, по-третє, не можна обійти увагою зовнішні фактори, які обумовлюють зміст джерел банківського права, є значно відмінними від факторів, що визначають зміст інших галузей права, і надають банківському праву його сучасний вигляд.

Отже, основу системи джерел банківського права складають нормативні акти, тобто такі джерела, що відображають зовнішній вираз, форму правового регулювання банківських відносин, ті, що є результатом правового регулювання. Але у системі джерел банківського права слід виділяти і такі елементи, що визначають зміст сучасних норм банківського права, їх історичні витoki, а також ті, що обумовлюють місце правових норм у системі права. Це можливо за

допомогою аналізу окремих умов, чинників, рушійних сил будь-якого процесу, явища – факторів [1, с. 13].

Відомо, що у будь-якому правовому регулюванні важливе значення має відводитись соціальному аспекту, який полягає в тому, що при розробці системи правових норм необхідно враховувати вплив різних об'єктивних та суб'єктивних факторів, що дають можливість оцінити досвід регулювання відповідних відносин у минулому, а також передбачити існуючі потреби у регулюванні цих відносин в майбутньому. З огляду на це необхідно визначити два види факторів, які об'єктивно впливають на зміст правових норм. При цьому ті з них, які пов'язані з досвідом минулого, можна вважати історичними факторами, а ті, що закладають ідеї та принципи регулювання відповідних відносин у майбутньому – концептуальними.

Висновки. Історичні фактори дають суб'єкту правотворення інформацію про досвід, який враховується при формуванні змісту сучасних норм банківського права. Саме історичний досвід дає можливість прослідкувати динаміку розвитку банківських відносин в різних історичних та економічних умовах від найдавніших часів до сьогодення, виділити закономірності їх розвитку, відібрати позитивне і проаналізувати недоліки. Причому історичні фактори не повинні обмежуватись рамками однієї країни. Це є особливо важливим для молодих держав, таких як сучасна Україна, в якій банківська система та нормативне регулювання банківських відносин не мають тривалої історії.

Концептуальні фактори містять інформацію про ідеї та принципи, які закладені на майбутнє в правове регулювання банківських відносин. Безумовна цінність концептуальних факторів полягає в тому, що перш ніж створити будь-яку систему норм, що регулює суспільні відносини у певній галузі діяльності, необхідно створити концептуальну модель цих відносин, визначити принципи їх функціонування та розвитку, створити, так би мовити, ідеологічний скелет нормативного регулювання. Функції концептуальних факторів виконують ідеї та принципи, що містяться в правових доктринах і правових звичаях, судовій практиці та деяких інших джерелах.

Не можна обійти увагою й тих суб'єктів, які власне і створюють норми банківського права. Ці суб'єкти безпосередньо впливають на створення та організацію конкретного джерела банківського права, тобто такі, які вказують на орган, який творить право, точніше на суб'єкти, які уповноважені здійснювати правове регулювання банківських відносин на основі історичного досвіду і концептуальних засад. Суб'єктами правового регулювання банківської діяльності

виступають, а відтак і організаційними факторами формування джерел банківського права є державна влада в особі Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України тощо.

Всі зазначені вище фактори формування джерел банківського права тісно пов'язані між собою. Досвід минулого (історичні фактори) та ідеї і принципи (концептуальні фактори) покладаються в основу нормативного регулювання, що здійснюється на основі методів фундаментальних галузей права (системних факторів), що видаються уповноваженими суб'єктами (організаційні фактори) і знаходить свій вираз у нормативно-правових актах – джерелах банківського права. А отже дані фактори впливають на створення системи нормативних джерел банківського права України з особливостями, притаманними саме банківському праву.

Список літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002.
 2. Качан О.О. Банківське право: Навчальний посібник. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С. 12.
 3. Кротюк В.Л. Національний банк – центр банківської системи України. – К., 2000.
 4. Олейник О.М. Основы банковского права: Курс лекций. – М.: Юрист, 1997. – С. 50.
 5. Тосунян Г.А. Викулин А.Ю., Экмальян А.М. Банковское право Российской федерации. Общая часть. – М., Юрист, 1999. – С. 127-128.
- Отримано 26.10.2005

Приходько В.П. Особливості системи джерел банківського права / В.П. Приходько // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / УАБС НБУ. – Суми, 2006. - Т. 15. - С. 138–143.